

Na de dreun (14)

Alarmfase 1!

Zonder grondig zelfonderzoek gaat het niet

FRANS BECKER & RENÉ CUPERUS

Zonder twijfel waren de Tweede Kamerverkiezingen van mei de meest bizarre uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis. Dramatische gebeurtenissen als de politieke moord op Pim Fortuyn, het staken van de campagne en het ontstane haat-klimaat vormden een precedentloze breuk met de gematigde politieke cultuur die ons land traditiegetrouw kenmerkt. De tragiek van deze campagne heeft de verkiezingsuitslag en de nieuwe politieke krachtsverhoudingen onvermijdelijk beïnvloed. Maar al had uitstel van de verkiezingen enige zetels in de uitslag kunnen schelen, het had de democratisch-populistische revolve tegen de regerende partijen niet afgewend.

Alleen al de omvang van de nederlaag — hoe die ook precies verklaard moet worden en hoe de afzonderlijke oorzaken ook gewogen moeten worden — heeft de PvdA in de nabijheid van een bestaanscrisis gestort. 'Welingelichte bronnen' in Den Haag melden evenwel dat er in en rond de 'nieuwe' PvdA-fractie oudgedienden zijn die zelfs na de gigantische dreun van 15 mei niet zitten te wachten op al te veel navelstaarderij. 'Laten we niet te overdreven aan zelfonderzoek gaan doen, alsjeblijft geen proces van evaluatie en verantwoording achteraf. Geen reflecties en commissies, dat zou maar tot interne onrust en verdeeld-

82

Over de auteurs Frans Becker is adjunct-directeur van de Wiardi Beckman Stichting; René Cuperus is medewerker van de WBS en redacteur van S&D.

heid leiden. Laten we de rijen gesloten houden voor het herstel van de PvdA en voor de strijd tegen de centrum-rechtse krachten', zo luidt dan de redenering. *Dream on*, zouden wij daarop willen zeggen. Zo'n houding van vermindering van zelfkritiek en zelfonderzoek zal een *one-way ticket* naar verdere marginalisering van de sociaal-democratie betekenen.

We zullen weerstand moeten bieden aan diegenen voor wie het, zelfs bij deze reuzenklap, nog aantrekkelijk is om met droge ogen te beweren dat wat de PvdA is overkomen hoofdzakelijk externe oorzaken heeft. 'Niet dat we alles perfect deden, maar de enorme nederlaag ligt voornamelijk aan krachten die buiten onszelf lagen': de gure rechtse rukwind die door heel Europa waait; de metaalmoeheid van paars, de systematische leugenachtige aanvallen op paars, de ordinare *catch-as-catch-can* verkiezingsdebatten op TV; het klimaat na de moord op Fortuyn met inbegrip van de anti-linkse hetze en de karaktermoord op Ad Melkert.

Zeker, we kunnen nog lang niet alle oorzaken en omstandigheden beoordelen die tot de implosie van paars, de opkomst van de LPF en de terugkeer van het CDA hebben geleid. Wel is duidelijk dat we moeten beginnen de omvang van het verlies tot ons door te laten dringen en flink wat handen in eigen boezem te steken. 22 zetels verlies, een halvering van het aantal zetels, dat is ongekend en heeft de PvdA teruggebracht onder het niveau van de SDAP in de jaren twintig van de

Na de dreun Frans Becker & René Cuperus Alarmfase 1!

vorige eeuw! De sociaal-democratie als maatschappelijke en politieke kracht is in de afgelopen driekwart eeuw niet zo zwak geweest.

Ook al is de verkiezingsuitslag niet alleen maar te duiden in termen van links-rechts, in ieder geval heeft het progressieve blok als geheel door het electorale debâcle van de sociaal-democratie zware averij opgelopen. Door het grote verlies staat zelfs haar positie als spilpartij in het linkse partijpolitieke spectrum ten opzichte van GroenLinks en de SP onder druk. De fracties van 'klein links' zijn tezamen bijna net zo groot als die van de PvdA geworden. Het verlies van de sociaal-democratie die zich in de jaren negentig is gaan moderniseren — overigens als reactie op een langdurig en schijnbaar uitzichtloos verblijf in de oppositiebanken — past in een bredere, Europese trend. De op handen zijnde verkiezingen in Zweden, Duitsland en opnieuw Frankrijk zullen uitwijzen of deze zich dominant op het hele continent gaat doorzetten.

ANTI-PAARSE WEERZIN

Eerst en vooral is de uitslag van de verkiezingen een snoeiharde afrekening met Paars geweest. In het sterk gepolariseerde verkiezingsklimaat fungeerde Fortuyn als katalysator van de anti-paarse krachten. De wedstrijd Pim Fortuyn versus Paars eindigde met de horror-uitslag 44 — 0. Nooit eerder verloor een coalitie zoveel zetels. De keus van de kiezer bestond uit variaties op het anti-paarse thema. Gaf men de voorkeur aan een gevestigde, voorzichtige anti-paarse stem — dan koos men Balkenende van het CDA en stemde men conform het advies van premier Kok 'met zijn verstand' tegen de onvoorspelbare, instabiele nieuwkomers en voor de oude en vertrouwde nestgeur van de pre-paarse christen-democratie. Of men koos LPF, de gewaagde, ordinaerdere anti-paarse variant, de keus van met name het lager opgeleide (PvdA-)electoraat. Of, derde mogelijkheid, men koos anti-paars ter linkerzijde, de SP. Hoe dan ook, men koos massaal en oorverdovend tegen paars en voor die partijen die zich het felst tegen paars geuit hadden en te-

gelijktijd het minst afstand hadden genomen van 'de geest van Pim Fortuyn'.

Hoe de ongehoord felle anti-paarse (res)sentimenten te verklaren en te duiden? Het is ook hier weer een aanlokkelijke vluchtroute om deze helemaal op het conto te schrijven van de laatste weken en maanden, van de bizarre verkiezingscampagne. Die zou de omslag van waardering voor paars naar weerzin en walging tegen paars hebben veroorzaakt. Onder het hysterische vergrootglas van de media zou negatieve beeldvorming rondom paars en zijn vertegenwoordigers zijn ontstaan, en wel in die mate dat de analyse en de visie van Pim Fortuyn opeens het algemeen gedeelde beeld over paars werd. Dit alles werd veroorzaakt door de valse weergave van paars beleid: het anti-paarse repeteregeweer van Fortuyn (de puinhopen van paars), Balkenende (de wederopbouw na paars) en Marijnissen (het neoliberale verraad door paars). De wankelmoedige verdediging door Dijkstal en Melkert van paars regeringsbeleid zou vervolgens de 'grote afrekening met paars' verder hebben bespoedigd.

TIME FOR A CHANGE

Het is voorstelbaar dat vermoeidheid bij de kiezers met dezelfde coalitie en grotendeels dezelfde politici een rol heeft gespeeld bij de wens afscheid te nemen van paars. De Duitsers hadden ooit genoeg van het *System Kohl*, de Britten van *iron lady* Thatcher, Clinton kwam aan de macht onder het motto *it's time for a change*. Hoe 'ondankbaar' het ook mag lijken, burgers krijgen na een tijd genoeg van een bepaald partij-politiek regiem en de daarbij behorende politieke leiders.

Het heeft er alle schijn van dat de spanningsboog in de mediademocratieën die westerse landen zijn geworden in het algemeen korter zijn geworden als het om de politiek gaat. *New Labour*, de politieke media-kenner bij uitstek, maakte zich niet voor niets al direct na de verkiezing van Blair doodnervus over zijn herverkiezing. Blair bleek nog wel een periode mee te kunnen. Maar velen verwachten dat de Britse *tabloids* ofwel een *horse race* zullen stimuleren tussen de Conserva-

83

Na de dreun Frans Becker & René Cuperus Alarmfase 1!

tieven en Labour, dan wel tot een *horse race* zullen manipuleren tussen Blair en een interne Labour-tegenkandidaat.

In Nederland komt daar bij dat door coalitievorming de politieke kleur van de deelnemende partijen op den duur gaat verbleken. Dat gold voor de rooms-rode coalities onder Drees in de jaren vijftig; het is evenzeer opgegaan voor paars. In de verkiezingstijd weigerden de coalitiepartijen echter kleur te bekennen. Geen van de paarse partijen koos de paarse erfenis tot inzet van de verkiezingen; maar geen van de coalitiegenoten nam er ook werkelijk afstand van of koos voor een nieuwe koers. De leiderschapswisseling in de PvdA stond eerder in het teken van continuïteit met Kok dan in dat van afscheid van zijn politieke lijn. De drie winnende oppositiepartijen daarentegen werden aangevoerd door politici die een sterk geloof in hun eigen, van paars duidelijk afwijkende boodschap uitstraalden.

DE POTESKIN-FAÇADE VAN PAARS

Het succesvolle beeld van paars, is meer dan we hebben willen beseffen en toegeven, in belangrijke mate een *Potemkin-façade* geweest. Pim Fortuyn en de perverse dynamiek van de campagne hebben de amplitude van alles ongetwijfeld sterk vergroot, maar eigenlijk zat er al heel veel scheef tijdens paars. En laten we eerlijk zijn, dat wisten we of konden we wel degelijk weten. Fortuyn was vooral het vergrootglas dat falen, tekortkomingen en onzekerheden wist bloot te leggen en uit te vergroten.

84 Alleen al de relatie tussen de PvdA-achterban en paars was rijp voor een politieke psychiater. Paars werd, in termen van een sociaal-liberale middenkoers voor de PvdA, geïnternaliseerd door hooguit vier bewindslieden en drie kamerleden. De rest van partij kader en achterban zat met de rode billen samengeknepen zich ongemakkelijk tot paars en 'klassevijand' vvd te verhouden. Dat was al het geval tijdens Paars I, toen er wel degelijk sprake was van een post-CDA elan (Wijers, Melkert). Het PvdA-electoraat en kader

hebben in 1998 het eerste kabinet-Kok uiteindelijk toch beloofd voor zijn werkgelegenheidssuccessen en sanering van de overheidsfinanciën. De verkiezingsleus 'sterk en sociaal' ontleende daaraan zijn overtuigingskracht. Tijdens het goeddeels uitgeregeerde impasse-kabinet Paars II liep de identificatie met het gevoerde beleid verder terug en werd steeds openlijker gespeculeerd over een nieuwe, centrum-linkse coalitie. De verkiezingsleuze 'samen' bleef een lege formule. Paars is nooit geïnternaliseerd door de PvdA-achterban; integendeel, bij velen bestond het gevoel dat de liberalen in paars aan het langste eind trokken. De partijleiding heeft de weerstand niet gevoeld, opgezocht en overwonnen.

Wat, zeker achteraf, als een tekortkoming moet worden beschouwd is dat er programmatisch en ideologisch zo weinig ondernomen en beklijfd is gedurende de lange regeringsdeelname van de PvdA. De feitelijke koers Kok, de flirt met de centrum-positie in het Nederlandse politieke spectrum van de sociaal-democratie door een gecombineerde oriëntatie op een sterke aanbod-economie én een moderne, activerende verzorgingsstaat, is niet meer tot onderwerp van debat en programmatische vernieuwing gemaakt in de PvdA na de heftige WAO-debatten uit het begin van de jaren negentig. Geen moedige *Clause Four*-confrontaties tussen Kok en zijn partij, laat staan een eigen ontwerp van een Hollandse derde weg-variant. Er was slechts die ene Den Uyl-lezing, het afschudden van de ideologische veren, maar die bleef zonder enig vervolg, als een openingszet in een nooit afgemaakte schaakpartij. Evenzeer is de PvdA tekort geschoten bij de modernisering van de beginselen; de leiding van de PvdA meende de beginselprogramma-herziening als irrelevant aan zich voorbij te moeten laten gaan. In de luwte van de regeringen Kok zijn de noodzakelijke koersdebatten over de richting van programmatische modernisering achterwege gebleven.

De paradox wil dat de PvdA uiteindelijk meer als drager van paars is gaan gelden dan de vvd, ja zelfs meer aan paars heeft geleden. In de stormloop op paars tijdens de campagne werd de PvdA

Na de dreun Frans Becker & René Cuperus Alarmfase 1!

meer dan de vvd de representant van de schaduwzijden van paars. Voorzover de paarse partijen tot enige campagne-effect in staat bleken — eigenlijk zijn Melkert en Dijkstal na dat *Muppetshow*-debat van 6 maart er in de campagne nooit echt meer aan te pas gekomen — was het de vvd die de PvdA in de hoek wist te drijven van paarse *stagnator* en *obstructor* bij uitstek: de PvdA zou oplossingen hebben geblokkeerd op het vlak van files, criminaliteit, de wao en immigratiepolitiek. Daarmee werd de PvdA het belangrijkste doelwit van de bestrijders van paars.

DE PROGRAMMATISCHE KOERS

Het gebrek aan overtuigingskracht van de PvdA in de verkiezingscampagne vindt derhalve zijn oorsprong in de periode daarvoor: in programmatische onzekerheid; in een halfhartige en gestokte modernisering; in een onopgelost representatievraagstuk; in het onvermogen effectief in de publieke sector te sturen; en in een sterk door controlepolitiek gekenmerkte bestuursstijl. Daardoor is de electorale positie van de PvdA ondermijnd; de campagne heeft die ondermijning eerder bevestigd dan bestreden.

Nu hebben vast niet veel kiezers de PvdA ingeruild voor de LPF, het CDA of de SP omdat de Nederlandse sociaal-democraten er maar niet in slaagden in de afgelopen tien jaar een nieuw beginselprogramma te schrijven terwijl de partijleiding ongeïnteresseerd de andere kant opkeek; zo zullen zij zich evenmin hebben laten wegjagen door de zwakke verkiezingsprogramma's van 1998 en 2002. Maar toch is uiteindelijk dit gebrek aan programmatische stevigheid oorzaak van het gebrek aan overtuigingskracht en *sense of direction* dat de PvdA uitstraalde.

Neem de privatisering: de PvdA is er niet in geslaagd een eigen consistente politiek op dit terrein te formuleren en inzet te maken van regeeringsbeleid. Zij heeft eerder min of meer schoorvoetend de liberale tijdgeest gevolgd om daar later weer min of meer schoorvoetend op terug te komen. De sociaal-democratische 'idealën' waarover in de campagne werd gesproken,

waren voor de kiezers heel wat minder duidelijk dan de verkondigers ervan meenden. Het gebrek aan richtlijnen voor de toekomst wordt weer spiegeld in het gebrek aan verantwoording en evaluatie van wat gedaan is, hét kenmerk van de hedendaagse op focusgroepen georiënteerde verkiezingscampagnes. Dat het eigen programmatische profiel van de sociaal-democraten is verwaagd is mede veroorzaakt door de paarse samenwerking (verzoening van de links-rechts tegenstellingen), maar vloeyde ook voort uit de strategie die *de facto* campagnepartijen als de PvdA hebben gehanteerd: de koekoeksstrategie of immuniseringsstrategie, gericht op het overnemen van de programmatische agenda van de 'tegenpartij'.

Allerlei beschouwers hebben de paarse coalitie als een uitruil-combinatie gezien, waarin liberale en sociaal-democratische programma-punten tegen elkaar werden afgeruild (de vvd de privatisering in de sociale zekerheid; de PvdA hoogte en duur van de uitkeringen). Was het maar zo. Op veel terreinen kwam juist helemaal geen vruchtbare uitruil tot stand. Dat is de coalitie het meest opgebroken bij de hervorming van de publieke sector. De fantasieloosheid en het competentiegebrek (enkele bewindspersonen uitgezonderd) zijn vooral op het hoofd van de PvdA neergekomen, traditioneel geassocieerd met de publieke sector. Juist de hervorming van de publieke sector (onderwijs, medische zorg etc.) is een kernthema van de derde weg-socialisten geweest. Waar zij wel de pretentie hadden het beter te doen dan de liberalen en conservatieven, liepen zij in de praktijk stuk op de taaië werkelijkheid.

De hervorming en aansturing van de grote (semi)publieke complexen is buitengewoon lastig. Geld alleen biedt hier geen soelaas; permanente structuurveranderingen evenmin. De sociaal-democraten, die in belangrijke mate voor de onderwijspolitiek verantwoordelijk zijn geweest, hebben hun tijd verdaan met grootschalige beleidsvernieuwingen zonder voldoende voeling te houden met de vraagstukken waarvoor het onderwijs in de praktijk staat. Indien er-

Na de dreun Frans Becker & René Cuperus Alarmfase 1!

gens, dan is hier wel een kloof opgetreden tussen de beleidswerkelijkheid en de alledaagse werkelijkheid. De Derde Wereld-staat die sommige critici het onderwijs toedichten is een karikatuur; maar het rooskleurige beeld dat ons door de PvdA-voorlieden is voorgehouden is eveneens bezijden de werkelijkheid. Het gebrek aan effectiviteit is hier schrijnend. Beleid werkt soms contraproductief, effectieve beleidsinstrumenten ontbreken. Ondanks de *managersstaat* (Jouke de Vries) wordt er helemaal niet effectief gemanaged. De scheiding tussen beleid en uitvoering (de overheid stuurt, maar roeit niet) heeft daaraan bijgedragen.

HET REPRESENTATIEVRAAGSTUK

Wie de PvdA representeert en wil representeren is één van de klemmende vragen na de verkiezingen van mei 2002. De modernisering van de sociaal-democratie in Europa (derde weg/*Neue Mitte*) is een bewuste poging geweest verder door te breken naar het sociologische midden. Tegelijkertijd heeft de sociaal-democratie ook de restanten van de oude arbeidersklasse, en in meer algemene zin zij die aan de onderkant van de arbeidsmarkt werken tot haar achterban gerekend, immigranten en autochtone Nederlanders. Zij is er niet in geslaagd deze uiteenlopende groepen tegelijkertijd op geloofwaardige wijze te representeren, maar heeft dit vraagstuk onvoldoende onderkend.

Immigratie en integratie zijn daarbij de splijtende thema's geworden. Het is ondenkbaar dat dit vraagstuk zonder grondig debat kan worden opgelost. De PvdA zit hopeloos met zichzelf in de knoop op dit terrein. Zo menen sommigen in de PvdA dat de LPF-stemmers voor een groot deel moeten worden beschouwd als de verloren achterban van de PvdA, die hoognodig moet worden teruggewonnen. Anderen zien in de LPF eerder de politieke vijand, die zou koersen op een aantasting van de grondwaarden van tolerantie en respect voor migranten ('de islam is een achterlijke cultuur') en die zal fungeren als de tegenpool van de sociaal-democratie. In politiek-strat-

tegisch opzicht gaat het vervolgens om twee tegenover elkaar staande opties: de vorming van een links oppositieblok dan wel samenwerking met de LPF waar mogelijk en nodig.

Juist op dit vlak, de omgang met de LPF en zijn electoraat en het vraagstuk van de multiculturele samenleving, hebben zich cruciale vragen voor de PvdA aangediend. Uit een onderzoek van het onderzoeksbureau *Motivaction*, dat sinds 1997 sociaal-psychologisch onderzoek naar de bele-

De relatie tussen de PvdA-achterban en paars was rijp voor een politieke psychiater

vingswereld van de Nederlandse burger doet, kwam al geruime tijd geleden naar voren, dat de Nederlandse burger zich, ondanks sociaal-economische gegevens die wezen op een welvarende, veilige en gezonde samenleving, *grosso modo* onveilig voelt, de hoge mate van tolerantie beu is en hunkert naar geborgenheid en eigenheid (*Trouw*, 25 mei 2002. 'Wat Paars niet zag'). Volgens een onderzoeker van *Motivaction* gaat het bij de uitslag van 15 mei om een revolte van de veront-ruste burgerij die in het stemhokje in opstand is gekomen. 'Het is een revolte van de burgerij, veel groter dan de revolte van de jaren zestig, toen slechts een kleine goed opgeleide groep in opstand kwam tegen de gevestigde orde. [...] Nu in het jaar 2002 is er sprake van een revolte van 1,6 miljoen mondige, geïndividualiseerde burgers die door Pim Fortuyn de kracht van hun stem hebben leren kennen. Hun maatschappijkritiek is evenzeer geworteld in de onvrede met de alledaagse leefsituatie als die was in de jaren zestig. Maar het grote verschil is dat het anno 2002 om een rechts georiënteerde opstand gaat van de behoudende massa tegen de complexe, multiculturele samenleving. Die nieuwe maatschappelijke

Na de dreun Frans Becker & René Cuperus Alarmfase 1!

scheidslijn loopt tussen, zeg maar, SBS-kijkers en het publiek van Nederland 3'.

Zie daar het nieuwe representatie-dilemma voor de sociaal-democratie, inclusief het vraagstuk van de multiculturele samenleving en al hetgeen daar in en op geprojecteerd wordt. Mogelijk heeft de verkiezingsuitslag van 15 mei een meer structurele ontwikkeling in het electoraat aan de oppervlakte gebracht die de sociaal-democratie voor langere tijd parten zal spelen: het zou wel eens zo kunnen zijn dat het voor links, de PvdA voorop, moeilijker is geworden om succesvolle en robuuste allianties te smeden tussen laagopgeleiden en hoogopgeleiden, armen en rijken, middenklasse en minder geprivilegieerde groepen — van autochtone en allochtone herkomst.

In dit verband wordt er iets te meesmuilend over de ondergang en afstraffing van de sociaal-democratische 'politieke correctheid' gedaan. Alsof je moet vieren dat er enorme, onderhuidse interculturele en inter-etnische spanningen in onze grote steden (in de oude wijken en de blendende wijken eromheen) bestaan. De PvdA mag dat allemaal niet goed gezien, helder benoemd en moedig geproblematiseerd hebben, maar daarmee is — helaas — nog geen begin van een oplossing dichterbij gebracht. Uit het 'nieuwe beleidsdenken' van dichte grenzen, bevolkingspolitiek, anti-segregatie-spreiding en minder vrijblijvende vormen van inburgering valt nog niet direct een overtuigend sociaal-democratisch programma te smeden. Het debat hierover zal zich voortvarend en met urgentiegevoel moeten ontwikkelen.

DE ORGANISATIE VAN DE MACHT

Tenslotte de bestuursstijl. De PvdA lag als grootste partij en als langdurige regeringspartij meer onder vuur van de Fortuynistische verwijten van regentendom en gebrek aan democratische bestuursstijl dan de andere partijen. De PvdA werd bij uitstek de drager van paars in zijn gedaante van arrogante regenten-oligarchie. De kritiek op de 'gevestigde' politiek heeft soms surrealistische proporties aangenomen — zij lijkt zich

eigenlijk tegen politieke machtsvorming als zodanig te keren — maar verwijst wel naar zeer reële problemen.

Eigenlijk treft de PvdA drie verwijten. Ten eerste gaat het om het controle systeem van de interne partijverhoudingen. De partij-politieke regie is geheel naar de smalle top aan het Binnenhof verhuisd. Beheersing van besluitvorming in het parlement en in de partij wordt noodzakelijk geacht, mede in het felle licht van de media en de campagne-logica. De argus-ogen van pers en tv speuren steeds naar meningsverschillen; die dienen dus bedekt en afgedekt te worden. Debat wordt geschuwd en naar de marge geduwd.

In de tweede plaats gaat het om de proliferatie van partijgenoten in het openbaar bestuur: de Partij van de Almacht (Mark Kranenburg). Als geen ander kent de PvdA de collectieve sector. Na de grote confessionele golf door de bureaucratie en het openbaar bestuur is de sociaal-democratische gevolgd. De PvdA werd, niet geheel ten onrechte, geportretteerd als de monopolist van het openbaar bestuur. Met name Jan Nagel was het met zijn Leefbaar Nederland partij, die de PvdA steeds ordinaire verdeling van partijpolitiek gekleurde baantjes voor de voeten wierp (en in een campagne waar alles mis gaat wat er mis kan gaan, waren daar dan ook nog de prettig getimede benoemingskwesities rond Netelenbos en Van Kemenade). Dat aan de ene kant de maatschappelijke betekenis en verankering van politieke partijen is afgenomen, terwijl tegelijkertijd de functie als toegangspoort tot bestuurlijke functies is versterkt is een paradox waar veel kiezers zich, terecht, ongemakkelijk bij voelen.

In de derde plaats gaat het om de bestuursstijl van het Nederlandse consensusmodel: het schikken en plooiën, de compromissen, het draagvlak zoeken, de stroperigheid. Die bestuursstijl is populair als er een doel mee is gediend. Na de harde polarisatie van de jaren zeventig en het daarop volgende onvermogen aan de economische crisis van begin jaren tachtig het hoofd te bieden, heeft het poldermodel op grote steun kunnen rekenen omdat het zo succesvol was in het smeden van

Na de dreun Frans Becker & René Cuperus Alarmfase 1!

een gemeenschappelijke richting en verantwoordelijkheid. Een dergelijke consensus is echter gaan ontbreken bij bijvoorbeeld de hervorming van de publieke sector; het model is niet meer effectief genoeg. De bestuursstijl van de polder verliest dan ook aan legitimiteit.

Maar is het antwoord op de bekritiseerde regentesk-afstandelijke bestuursstijl populistisch de wijken in? Dat valt zeer te betwijfelen. Yves Desmet, hoofdredacteur van de Belgische *De Morgen*, schreef daarover in een essay: 'De oorzaken van de pak rammel voor paars zijn stilaan kapot geanalyseerd: een door politieke correctheid veroorzaakt onvermogen te communiceren over de reële pijnpunten van de multiculturele samenleving; een grijze, technocratische uitstraling; zichzelf doodgeregeerd; een onvermogen om zich tussen de gewone man te begeven. (...). Het zal wel, alleen: nooit heeft iemand de dandy Pim Fortuyn zelfs maar op kilometers afstand van een volkscafé gesignaleerd, integendeel, weinigen etaleerden met zoveel bravoure hun verhevenheid boven het gewone klootjesvolk. Maar Fortuyn slaagde er volgens de media wel in het volksgevoel te verwoorden. Wij zeggen wat u denkt, en als dat vanop de achterbank van een Bentley gebeurt, dan nog staan wij dicht bij het gewone volk dan de technocraat Ad Melkert die de achterzaaltjes van de socialistische wijkafdelingen afdweilt. Het is maar een van de vele paradoxen die het Nederlandse schouwspel kenmerkt' (*De Morgen*, 18 mei 2002, p. 58-59).

88

VIJF AANBEVELINGEN

'De KunstRai is de PvdA van de kunst', zo kopte *NRC Handelsblad* op zijn Kunstpagina van 16 mei. Nederlands grootste kunstbeurs — net is de 18^e editie in Amsterdam geopend — dreigt een suf, ingeslapen instituut te worden, zo heet het verder. 'Het is een instituut vastgeroest in zijn gewoonten en mist de creativiteit om daar een draai aan te geven'. Wat moet de PvdA doen om van dit merkbeeld af te komen? Wij sluiten af met vijf aanbevelingen.

1. Voorbij de campagnepartij

De PvdA is in de afgelopen periode niet alleen een bestuurderspartij maar ook een campagnepartij geworden: een partij waarin de financiële en personele middelen geconcentreerd zijn op de verkiezingscampagnes; waarin campagnes worden beschouwd als het ultieme contact met de kiezer annex burger, liefst in focusgroepen verzameld; en waarin verkiezingscampagnes worden gezien als de belangrijkste motor van de partijorganisatie.

De PvdA als campagnepartij heeft zichzelf in de voet geschoten. De campagne van 2002 heeft op dramatische wijze laten zien hoezeer de campagne-professionals in het isolement van de *war room* kunnen mistasten. Door de opkomst van de lokale partijen en de roep om democratische vernieuwing ('wij willen beter gerepresenteerd en bestuurd worden') heeft ook de PvdA als bestuurderspartij forse averij opgelopen. Om te beginnen zal de PvdA zich moeten hergroeperen als een open partij, open voor politiek en maatschappelijk debat, gevoelig voor maatschappelijke en intellectuele impulsen, op zoek naar voortreffelijke volksvertegenwoordigers. Zij kan daarmee direct een aanvang nemen door het antwoord op de plannen van de nieuwe regering en haar eigen oppositiekoeurs voor te bereiden in samenspraak met een bredere kring van burgers en betrokkenen: van experts tot ervaringsdeskundigen.

2. De lokale proeftuin

Veel van de gespreksonderwerpen uit de afgelopen verkiezingsperiode hebben een sterk lokaal-politieke component. De PvdA is weliswaar verzwakt uit de gemeenteraadsverkiezingen gekomen, maar speelt in een groot aantal gemeenten nog steeds een rol van betekenis. De lokale politiek kan een proeftuin zijn, niet alleen voor democratische vernieuwing en de integratie van immigranten, maar ook voor belangrijke verbeteringen in het publieke domein en de zorg voor de publieke sector. Een heroriëntatie van de lo-

Na de dreun Frans Becker & René Cuperus Alarmfase 1!

kale politiek is na 'Rotterdam' een kernthema voor de PvdA. Geslaagde voorbeelden van lokale politiek kunnen ook elders voor successen zorgen.

3. Een analyse van de nederlaag

Een partij moet niet blijven steken in 'omzien in verwondering', maar na deze historische verkiezingsnederlaag is een verantwoording van 'hoe kon dit gebeuren' dringend gewenst. De analyse en evaluatie moeten zich tenminste richten op:

- > de voorbereidingen op de verkiezingen (kandidaatstelling; verkiezingsprogramma) en de campagne (strategie en uitvoering);
- > de verschuivingen in het electoraat, mogelijke nieuwe scheidslijnen, splijtende en nieuwe issues;
- > een sterkte/zwakke-analyse van programma, koers en politieke strategie, ook in Europees-vergelijkend perspectief.
- > de te trekken consequenties.

4. Politieke koers en politiek-maatschappelijke agenda

In de oppositie zal de PvdA opnieuw een koers uit moeten zetten. Deze moet zo open mogelijk worden voorbereid, in het verlengde van de 15-mei evaluaties. Met behulp van buitenstaanders uit diverse politieke generaties zou inspirerende munitie voor een programmatische discussie kunnen worden aangeleverd.

Eerste kernthema: de modernisering van de sociaal-democratie. Een verkenning van programma, koers en politieke concurrentie, met bijzondere aandacht voor kracht en zwakte van het voorbije Europese derde weg-debat, waarin vraagstukken als democratische vernieuwing, de hervorming van de verzorgingsstaat, de verhouding van markt, overheid en *civil society* en de verbreding van de electorale aanhang centraal stonden.

In de tweede plaats: een aantal lastige vraagstukken uit de erfenis van paars: de hervorming van de publieke sector; de economie na 'Lissabon'; de ruimtelijke inrichting van Nederland.

Een derde opgave: het verkennen van een nieuwe, toekomstgerichte agenda waarin thema's als de Europese integratie na de uitbreiding; de nieuwe technologie in landbouw en medische zorg; versterking van de internationale rechtsorde een plaats moeten krijgen.

Verder vereisen vragen naar de sociale verankering van de sociaal-democratie aandacht: wat is de sociologische basis van de sociaal-democratie van de 21^e-eeuw? En welke maatschappelijke belangen dienen te worden gerepresenteerd en verzoend?

5. Integratie en immigratie

Dit in de afgelopen periode veel besproken onderwerp is zonder twijfel een kernpunt geweest bij de opkomst van de LPF. Het vraagstuk van de multiculturele samenleving vormt een splijtzwam in de PvdA. De opvattingen lopen uiteen van GroenLinks tot LPF.

In het publieke debat over problemen van immigratie en integratie hebben ook sociaal-democraten als Paul Scheffer, H. J. Schoo en Arie van der Zwan de stelling betrokken dat integratie van individuen en gemeenschappen minder vrijblijvend en minder 'met de rug naar de Nederlandse samenleving en cultuur' zal moeten plaatsvinden. Tegelijkertijd dienen er ook minder vrijblijvende grenzen gesteld te worden aan het pejoratief spreken over buitenlanders en nieuwe Nederlanders. Xenofobe kiezers hebben niet altijd gelijk. Samenleven in Nederland kan evenmin 'met de rug naar de allochtonen'.

Wij stellen voor dat een gezaghebbend en onorthodox gezelschap de tegenstellingen in kaart brengt en op een verstandige wijze een sociaal-democratische politieke koers op dit terrein uitzet.